

СФЕРА ОБІГУ ЗБРОЇ: ПОЗИТИВНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ДЕРЖАВИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

ВАСИЛЬЄВ Ігор Васильович - аспірант кафедри конституційного адміністративного та фінансового права інституту права ім. В.В. Сташиса класичного приватного університету м. Запоріжжя. УДК 342.95

Установлена сутність и назначение позитивных обязательств государства в сфере оборота оружия; выделены проблемы позитивных обязываний должностных лиц — субъектов общественных отношений в сфере оборота оружия; приведен перечень позитивных обязательств государства в сфере оборота оружия в Украине.

Ключові слова: держава, позитивні зобов'язання, позитивні зобов'язування, зброя, обіг зброї.

Постановка проблеми

У теорії права прийнято виділяти три основних способи правового врегулювання: дозволяння (уповноваження), зобов'язування і заборона. Ще давньоримськими юристами була виведена формула: «Legis vertus haes est: imrogare, vetare, permifere, punize», що в перекладі з латині означає: «Сила закону полягає в тому, щоб наказувати, забороняти, дозволяти, карати» [3, с.46; 6, с.18]. Як зазначає із цього приводу С.С. Алексєєв: «Якщо останній з компонентів, що міститься в цій формулі («карати») є вторинним і відноситься, у разі правопорушення, до всіх трьох раніше названих компонентів, що виражають силу закону, то перед нами виявиться, вживаючи сучасну термінологію [12], не що інше, як позитивне зобов'язування, заборона, дозволяння». Дозволяння полягає в наданні суб'єкту права на вчинення певних позитивних дій (діяти самому, вимагати дій від зобов'язаної особи, звернутися за захистом тощо). Зобов'язування полягає у покладанні

юридично підкріпленого обов'язку вчинити певні дії. Заборона – це обов'язок утриматися від дій певного роду [4, с.302]. Яке ж тоді призначення позитивних зобов'язань держави у адміністративному праві, яке регулює обіг зброї в Україні? Вирішення цього питання полягає у з'ясуванні співвідношення позитивних зобов'язань держави та позитивних зобов'язувань посадових осіб органів виконавчої влади, в нашому випадку у сфері обігу зброї.

Аналіз досліджень і публікацій

Питання позитивних зобов'язувань юристів цікавили здавна. Так, російський правознавець С. С. Алексєєв досліджував позитивні зобов'язування в якості визначальних елементів радянського права як регулятивної системи [3, с.46, 58-61]. У свою чергу, І.Є. Великосельська, досліджуючи структуру правопорушень, виявила кореляційні залежності між об'єктивною стороною складу правомірної поведінки та складу правопорушення [7, с.83]: а) заборона – утримання від здійснення діянь (правомірна поведінка) ↔ заборона – здійснення заборонених діянь (правопорушення); б) позитивне зобов'язування – здійснення вказаних у нормі права діянь (правомірна поведінка) ↔ позитивне зобов'язування – утримання від вказаних у нормі права діянь (правопорушення); в) дозволяння – застосування права (правомірна поведінка) ↔ дозволяння – застосування права не у відповідності до його цільового призначення або вихід за межі

правомочностей (правопорушення або зловживання правом).

Л.Г. Гусейнов у процесі дослідження відповідальності держав за порушення міжнародних зобов'язань у галузі прав людини вперше провів наукову класифікацію міжнародних, так званих правозахисних зобов'язань, виділивши й позитивні, і негативні зобов'язання [8, с. 9]. Аналогічно, А.А. Яковлев досліджує природу та зміст позитивних зобов'язань держави, які можуть передбачати певні заходи, необхідні для захисту права власності [13, с. 12-13]. Також заслуговує увагу цикл досліджень доктрини позитивних зобов'язань держави у сфері прав людини, проведених Г.О. Христовою у новому напрямі розвитку вітчизняної теоретичної юриспруденції [10; 11].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми

Аналітичний огляд досліджень та публікацій вказує науковий інтерес власне щодо позитивних зобов'язань держави захисту прав людини в контексті відповідальності держав за порушення міжнародних зобов'язань у галузі прав людини. Водночас значення позитивних зобов'язань держави захисту прав людини посилюється у сфері обігу зброї, коли виникає необхідність врахування інтересів різних суб'єктів суспільних відносин, а також вирішення пробле-

ми дисбалансу таких інтересів у сфері обігу зброї.

Метою статті є розмежування позитивних та негативних зобов'язань держави у сфері обігу зброї, а також з'ясування призначення позитивних зобов'язувань учасників обігу зброї.

Виклад основного матеріалу дослідження

Умовою ефективності державної політики у сфері обігу зброї є її відповідність тенденціям суспільного розвитку, рівню моральної та правової свідомості населення, кримінологічним показникам злочинності тощо. Тільки за цієї умови можливе досягнення відносної рівноваги між шкідливістю зброї та її соціальною корисністю. Наприклад, розширення меж легальної озброєності населення, з одного боку, стримує злочинця, який починає боятися отримати озброєний відсіч. Але, з іншого боку, сама доступність зброї в побутовій сфері, в якій наростає криміногенність в силу пияцтва, психічних девіацій, наркоманії, як і поширення його в кримінальному середовищі, веде до зростання злочинності.

На рис.1 наведено загальний вигляд топології амбівалентних причинно-наслідкових зв'язків у сфері обігу зброї. Можна вказувати на однозначність зв'язку щодо громадської безпеки.

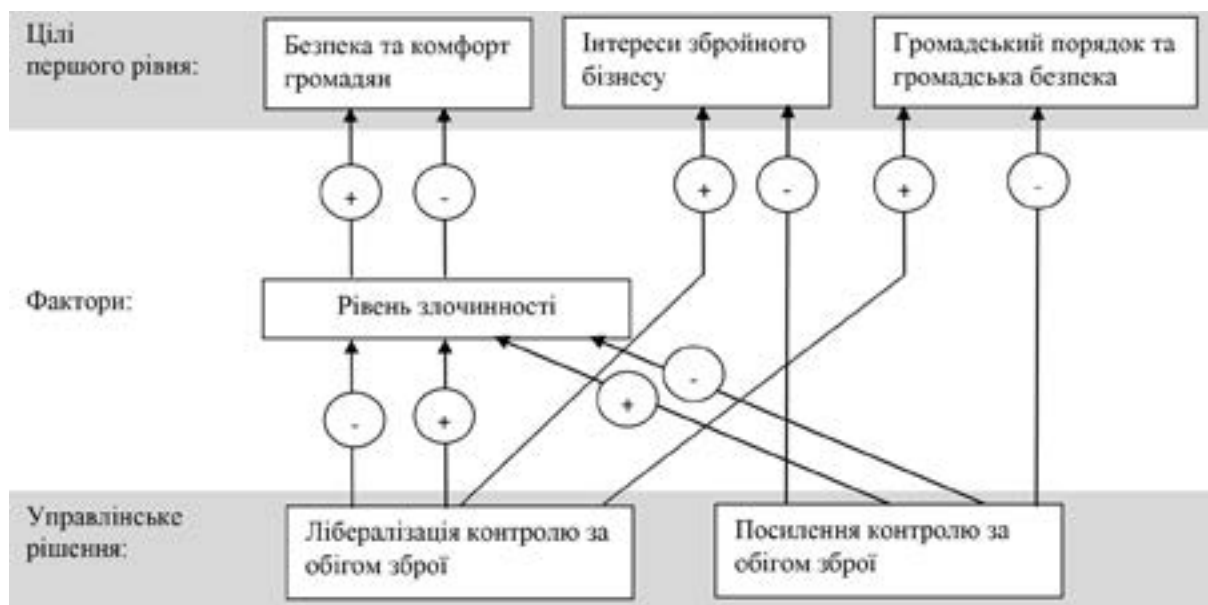

Рис.1. Схема впливу режиму обігу зброї на пов'язані з ними проблеми [9, с.9]

З рис.1 очевидно, що для надання відповіді на питання лібералізації контролю за обігом легальної зброї в Україні необхідно розібратися в низці питань, у т.ч. у призначенні позитивних зобов'язань держави із захисту прав людини, яке посилюється у сфері обігу зброї.

С. С. Алексєєв зазначав, що функціональне значення права відносно позитивних зобов'язувань полягає в тому, що воно виражає та оформляє їх через юридичні норми, збагачуючи їх своїми властивостями – визначеністю, нормативністю, високим юридичним забезпеченням, а також – що, можливо, і найголовніше – пов'язує буття та функціонування позитивних зобов'язувань із дозволеннями та заборонами. Безумовно, у сутності права з часів його виникнення незмінно присутній великий пласт позитивних зобов'язувань. І на сучасному етапі розвитку суспільства право за межами цього пласту позитивних зобов'язувань не існує та існувати не може. Проте, позитивні зобов'язування, в принципі, властиві для діяльності владних органів і, абстрактно розмірковуючи, можуть існувати незалежно від юридичного регулювання. Вони і практично у ряді випадків можуть проявлятися, окрім правових норм [3, с. 59-60].

На думку Л. Г. Гусейнова, поділ зобов'язань на позитивні і негативні має істотне практичне значення. Критерій, що лежить в основі даної класифікації, проте, не може бути використаний для розрізнення «першого» і «другого» поколінь прав людини у сфері обігу зброї. Незважаючи на те, що сучасна філософія і юриспруденція не сприймають такої абсолютизації позитивних та негативних зобов'язань, Л. Г. Гусейнов вважає, що різниця в цьому контексті між двома зазначеними групами прав людини все ж існує, але вона полягає не в самому факті, що втручання з боку держави потрібно або ні, а в ступені, в якій це втручання необхідне. Сьогодні держави набагато більше, ніж будь-коли раніше, обтяжені зобов'язаннями щодо гарантування індивідуальних прав у сфері обігу зброї. У більшості випадків ці позитивні зобов'язання не прямо впливають із формулювань відповідних положень, а є результатом їхнього розширювального

тлумачення, заснованого на принципі ефективного захисту прав людини у сфері обігу зброї. За переконанням Л. Г. Гусейнова, нині не існує жодного права людини, у т. ч. у сфері обігу зброї, яке, при відсутності будь-яких позитивних дій з боку держави, можна було б вважати цілком гарантованим. У цьому ракурсі логічним уявляється поділ усіх прав людини у сфері обігу зброї на дві групи: до першої входять права, з яких випливають тільки позитивні зобов'язання, а до другої – ті, що потребують як негативних, так і позитивних зобов'язань [8, с.10-11].

Водночас А.А. Яковлєв зауважив, що принцип позитивних зобов'язань держави ніколи не формулюється безпосередньо в нормах права, яке регулює обіг легальної зброї. Переважно мова йде про негативні зобов'язання держави, яка має утримуватись від певних дій [13, с.12].

Як зазначив С.С. Алексєєв, для позитивних зобов'язувань, що містяться в адміністративному праві, характерне так зване «нове обтяження»: особам наказується зробити те, що вони, можливо, (якби не було такого обтяження) і не зробили б або вчинили б, або вчинили б не так, або не в тому обсязі [3, с.58]. Що стосується правової регламентації обігу зброї в Україні, то суспільні відносини регулюють близько 89 нормативних актів, серед яких треба зазначити: а) акти, які містять загальні принципи, перелік і порядок застосування заходів адміністративного примусу у сфері обігу зброї; б) акти, які визначають порядок застосування заходів попередження та припинення при порушенні господарської (підприємницької) діяльності у сфері обігу зброї; в) акти, в яких зазначений статус і рівень компетенції уповноважених органів виконавчої влади у сфері обігу зброї; г) акти, у яких встановлюється відповідальність за порушення у сфері обігу зброї [5, с.162].

При цьому юридичний вираз позитивних зобов'язувань у нормативних актах, що регулюють обіг зброї в Україні, вельми простий: вони опосередковуються відносними правовідносинами, у яких одна сторона обтяжена юридичним обов'язком здійснювати активні дії, інша – має лише правом вимоги, а в разі невиконання – домаганням, покли-

Проблеми суб'єктів суспільних відносин у сфері обігу зброї [9, с. 21-25]

№	Суб'єкти	Проблеми
1	2	3
1	Держава	<ol style="list-style-type: none"> 1. Високий рівень злочинності, у т. ч. озброєної. 2. Загроза тероризму, сепаратизму, антидержавних збройних виступів, озброєних масових заворушень. 3. Високий ризик лобіювання вільного обігу зброї вороже налаштованими державами. 4. Великі обсяги «чорного» збройного ринку. 5. Нелегальне використання травматичної зброї. 6. Застосування зброї в побутових конфліктах. 7. Недостатньо високий дохід вітчизняного збройного бізнесу, у т. ч. через активність «чорного» ринку.
2	Суспільство	<ol style="list-style-type: none"> 1. Високий рівень злочинності, у т. ч. озброєної. 2. Загроза тероризму і масових збройних заворушень. 3. Нелегальне використання травматичної зброї. 4. Застосування зброї в побутових конфліктах.
3	Людина	
3.1	Законослухняні громадяни України, особи без громадянства та іноземні громадяни, що проживають на території України	<ol style="list-style-type: none"> 1. Високий рівень злочинності, у т. ч. озброєної. 2. Загроза тероризму і масових збройних заворушень. 3. Нелегальне використання травматичної зброї. 4. Застосування зброї в побутових конфліктах. 5. Відсутність психологічного комфорту внаслідок незахищеності перед злочинцями. 6. Законодавчі заборони на придбання вогнепальної та травматичної зброї. 7. Неможливість легального застосування зброї з метою самооборони. 8. Неправомірне використання зброї співробітниками правоохоронних органів.
3.2	Злочинці	<ol style="list-style-type: none"> 1. Законодавчі заборони на придбання вогнепальної та травматичної зброї. 2. Боротьба держави з «чорним» ринком зброї.
4	Групи суб'єктів адміністративних відносин у сфері обігу зброї	
4.1	Професійні та аматорські асоціації (спортсмени, мисливці, колекціонери)	Труднощі доступу до зброї через низку законодавчих перешкод
4.2	Національні меншини та етноси	<ol style="list-style-type: none"> 1. Труднощі при придбанні зброї як елемента національних традицій через низку законодавчих перешкод. 2. Високий рівень злочинності, в т. ч. озброєної. 3. Загроза тероризму і масових збройних заворушень. 4. Застосування зброї в побутових конфліктах. 5. Відсутність психологічного комфорту внаслідок незахищеності перед злочинцями. 6. Законодавчі заборони на придбання вогнепальної та травматичної зброї. 7. Неможливість легального застосування зброї з метою самооборони. 8. Неправомірне використання зброї співробітниками правоохоронних органів. 9. Нелегальне використання травматичної зброї.

4.3	Співробітники правоохоронних органів	1. Високий рівень злочинності, у т. ч. озброєної. 2. Загроза тероризму, сепаратизму, антидержавних збройних виступів, озброєних масових заворушень. 3. Нелегальне використання травматичної зброї. 4. Застосування зброї в побутових конфліктах.
4.4	Легальний вітчизняний збройний бізнес	1. Ряд бюрократичних перепон у цій діяльності. 2. Недостатньо високий дохід, у т. ч. через активність «чорного» ринку. 3. Ряд перешкод для громадян при отриманні ліцензії на зброю.
4.5	Легальний зарубіжний збройний бізнес	1. Недостатньо широкий асортимент іноземної продукції, дозволеної для застосування в Україні. 2. Недостатньо високий дохід, у т. ч. через активність «чорного» ринку. 3. Ряд бюрократичних перепон у цій діяльності.
4.6	Нелегальний («чорний») збройний ринок	1. Боротьба держави з «чорним» ринком зброї. 2. Недостатньо широкий асортимент іноземної продукції, дозволеної для застосування в Україні.
4.7	Організована злочинність, у т. ч. транснаціональна	1. Боротьба держави з «чорним» ринком зброї. 2. Законодавчі заборони для вільного придбання легальної зброї.
5	Вороже налаштовані держави	1. Недостатньо високий дохід легального зарубіжного бізнесу в Україні. 2. Законодавчі заборони для вільного придбання легальної зброї.

каним забезпечити реальне використання юридичного обов'язку. Варто зазначити, що тут немає яких-небудь юридичних закономірностей, зв'язків і співвідношень; а коли такого роду зв'язки і співвідношення з'являються, то щоразу детальний аналіз виводить на елементи, які відносяться вже до іншого пласту правової матерії – дозволення і заборони. На думку С.С. Алексєєва, маючи на увазі лише особливості соціальної дійсності (табл.1), позитивні зобов'язування, при всій їх безсумнівно соціальній значущості, все ж з правового боку утворюють той шар правової матерії, який ближчий до поверхні правової системи, ніж до її глибин, тобто до тих її ділянок, де право не просто контактує з державною владою, а ніби змішане з нею, наближене до неї [3, с.60-61].

З огляду на проблеми суб'єктів суспільних відносин, перелічені у табл.1, призначення позитивних зобов'язань держави у сфері обігу зброї, полягає у необхідності врахування антагоністичних інтересів різних суб'єктів суспільних відносин. Аналіз чинної нормативно-правової бази обігу зброї в Україні дозволяє виокремити такі позитивні зобов'язання [1; 2]:

1) обстеження об'єктів, на яких виробляється, зберігається, ремонтується, застосовується зброя та боеприпаси, а також здійснюється їх продаж;

2) організація контролю за перевезенням вогнепальної зброї, боеприпасів, проведення техогляду автотранспортних засобів, що використовуються для їх перевезення, погодження видачі дозволів на перевезення цих вантажів після перевірки, дотримання виконавцем усіх вимог щодо здійснення цієї діяльності;

3) здійснення заходів і висування обов'язкових вимог щодо забезпечення надійними засобами охоронно-пожежної сигналізації. Це стосується об'єктів, на яких зберігається велика кількість зброї та боеприпасів;

4) ведення обліку і дотримання правил вилучення та приймання зброї. Створення та регулярне поповнення карток власників вогнепальної, пневматичної та холодної зброї;

5) всебічна і ретельна перевірка осіб, з якими підприємства бажають укласти трудовий договір на виконання робіт, пов'язаних зі зброєю, а також тих осіб, які входять до особового складу воєнізованої охорони та інших організацій, діяльність яких передбачає носіння і використання їхніми працівниками зброї, (медичний допуск, знання матеріальної частини, перевірка за місцем проживання та ін.);

6) всебічна і ретельна перевірка громадян, які здійснюють продаж зброї та боеприпасів;

дзян, які намагаються реалізувати своє право на придбання зброї;

7) вилучення зброї та боєприпасів органами внутрішніх справ у разі смерті власника зброї до вирішення питання про спадкоємність майна, також це стосується власників іменної нагородної зброї;

8) вилучення або переведення у непридатний для стрільби стан зброї, що визнана комісією непридатною для подальшого користування, тобто не підлягає ремонту;

9) тимчасове вилучення зброї у громадян і організацій у разі введення надзвичайного стану;

10) держава в особі органів виконавчої влади для виконання своїх позитивних зобов'язань у сфері обігу зброї має право вимагати від юридичних осіб документи або копії, письмової чи усної формації.

Окрім того, позитивне міжнародне право і практика держав не сприймають збройну інтервенцію без згоди держави – об'єкта інтервенції і відповідної санкції ООН, навіть у випадках масової різанини або «етнічних чисток». Як зазначає Л. Г. Гусейнов, збройне вторгнення не повинне торкатися владних структур держави, за винятком тих випадків, коли припинення порушень прав людини прямо залежить від усунення центрального уряду [8, с.19].

Отже, позитивні зобов'язання у сфері обігу зброї представлені у досить широкому колі активних дій держави. Призначення позитивних зобов'язань держави у сфері обігу зброї полягає у забезпеченні виконання контрольних функцій держави в особі уповноважених органів виконавчої влади, а також застосовуванні щодо суб'єктів обігу зброї при відсутності факту протиправних дій з метою попередження загрози громадської та особистої безпеки громадян, а також виникнення інших можливих негативних наслідків у сфері обігу зброї.

Висновки

По-перше, позитивними зобов'язаннями держави у сфері обігу зброї є активні дії держави, призначені для: а) охорони прав і свобод громадян, власності, конституційного ладу України, прав і законних інтересів підприємств, установ і організацій, встановле-

ного правопорядку; б) зміцнення законності обігу зброї; в) запобігання правопорушенням у сфері обігу зброї; г) виховання громадян у дусі точного і неухильного додержання Конституції і законодавства України, яке регулює обіг зброї, а також виховання громадян у дусі поваги до прав, честі і гідності інших громадян, до правил співжиття, сумлінного виконання своїх обов'язків, відповідальності перед суспільством у сфері обігу легальної зброї. По-друге, позитивні зобов'язання держави у сфері організації обігу зброї складаються з позитивних зобов'язувань посадових осіб органів виконавчої влади.

Перспективи подальших досліджень

Отримані в результаті досліджень призначення позитивних зобов'язань держави у сфері обігу зброї висновки нададуть змогу розробити систему індикаторів моніторингу виконання Україною таких зобов'язань, що можуть бути покладені в основу формування та оцінки ефективності державної політики у сфері обігу зброї. Практичне значення подальших досліджень полягатиме у можливості їх використання при проведенні правової експертизи проектів нормативно-правових актів, що регулюють адміністративно-правовий режим обігу легальної зброї, у т.ч. актуального нині законопроекту «Про зброю».

Література

1. Інструкція про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, та зазначених патронів, а також боєприпасів до зброї та вибухових матеріалів: Наказ МВС України від 21 серпня 1998 року № 622 // Офіційний вісник України.– 1998.– №42.– Ст.1574.
2. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16 березня 2000 р. // Відомості Верховної Ради України.– 2000.– №23.– Ст.176.
3. Алексеев С.С. Общие дозволения

АНОТАЦІЯ

З'ясовано сутність та призначення позитивних зобов'язань держави у сфері обігу зброї; виділено проблеми позитивних зобов'язувань посадових осіб — суб'єктів суспільних відносин у сфері обігу зброї; наведено перелік позитивних зобов'язань держави у сфері обігу зброї в Україні.

SUMMARY

Established the nature and purpose of State's positive obligations in trafficking in weapons; highlighted the problems of the officials positive obliging – individuals of public relations in trafficking in weapons. Listed the State's positive obligations in the sphere of trafficking in weapons in Ukraine.

и общие запреты в советском праве / - С.С. Алексеев.– М.: «Юрид. лит.», 1989.– 288 с.

4. Алексеев С.С. Теория государства и права. Учебник / С.С. Алексеев, П.Т. Васильков, И.Я. Дюрягин, В.Б. Исаков, В.М. Корельский, В.И. Леушин, В.Д. Перевалов, Р.К. Русинов, А.Ф. Черданцев, А.С. Шабуров; под ред. С.С. Алексеева.– М.: «Юрид. лит.», 1985. – 480 с.

5. Бокій О.М. Адміністративно-примусові заходи у сфері забезпечення правового регулювання обігу зброї в Україні / О.М. Бокій // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика).– 2010.– №23.– С. 161-169.

6. Брызгалін А.В. «Разрешено» и «запрещено» в налоговом праве /- А.В. Брызгалін // Налоги и финансовое право.– 2009.– № 11.– С. 17-24.

7. Великосельская И.Е. Состав правонарушения: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Великосельская Ирина Евгеньевна. – Самара, 2010.– 179 с.

8. Гусейнов А. Г. Відповідальність держав за порушення міжнародних зобов'язань у галузі прав людини: Автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.11 / Латіф Гусейн огли Гусейнов.– К., 2000.– 36 с.

9. Сулакшин С.С. Целесообразность, возможность и содержание реформы оборота гражданского огнестрельного оружия. Монография / С.С. Сулакшин, Э.Л. Сидоренко, О.В. Куропаткина, Е.Э. Буянова, М.В. Малашенко, М. . Погорелко, Ю.А. Сафонова – М.: Научный эксперт, 2011.– 360 с.

10. Христова Г.О. Доктрина позитивних зобов'язань держави щодо прав людини: основні етапи формування / Г.О. Христова // Державне будівництво та місцеве самоврядування.– 2013.– Вип.26.– С. 16-32.

11. Христова Г.О. Позитивні зобов'язання держави у сфері прав людини як новий напрям дослідження у вітчизняній теоретичній юриспруденції / Г.О. Христова // Вісник Академії правових наук України.– 2012.– №2.– С. 30-41.

12. Фролов О.С. Проблеми творення термінологічного поля щодо способів, типів та порядку правового регулювання /- О.С. Фролов, І.С. Підпригора, С.П. Семенов // Вісник Запорізького юридичного інституту.–2004.– №3.– С.16-22.

13. Яковлєв А.А. Міжнародно-правове співробітництво у захисті права власності в системі Ради Європи: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.11 / А.А. Яковлєв.– Х., 2009. – 20 с.